

Strategija promjene sindikalne scene u Hrvatskoj

Piše: doc. dr. sc. Pavle Vukčević
Udruženje "Naša Jugoslavija"
e-mail: pavlevukcevic@gmail.com

Razmatranje položaja i uloge sindikata u procesu demokratizacije hrvatskog društva najupitnije je započeti kratkim prezentiranjem tri osnovne, polazne teze oko čijeg važenja postoji gotovo opća suglasnost, odnosno čija se ispravnost može i empirijski provjeriti.

Prvu čine ocjena i stav da Hrvatska dramatično zaostaje u procesu tranzicije ka otvorenom-pluralističkom, demokratskom i prosperitetnom društvu, odnosno da se nalazi u grupi zemalja u kojima je ovaj prijelaz skopčan sa višestrukim rizicima koji poželjan ishod čine krajnje neizvjesnim. Prepolovljena proizvodnja i nacionalni dohodak, tehnološko zaostajanje i gubitak tržišta, zbir zvanične, priznate 350.000, i skrivene nezaposlenosti (dodatnih oko 150.000), skoro milion osiromašenih umirovljenika, drastično siromašenje ogromnog broja stanovništva, samo su neke od ilustracija nevesele priče o očiglednom propadanju kao cjelini odlaganja promjena. Sa stanovišta razvojnih efekata, nereformisana ekonomija je s pravom definisana kao „ekonomija destrukcije“. Uticaj politike pri tome je bio i biti će odlučujuće, često krajnje arbitraran i ekstralegalan, usko stranački motiviran isključivo na održanje vlasti.

Drugo - ovakvo stanje je posljedica i nepostojanja elementarne suglasnosti interesa i volje - odsustvo bazičnog socijalnog i političkog konsenzusa oko osnovnih sadržaja neophodnih promjena, kao i redosljeda i tempa njihovog realizovanja (uvijek ista politička agenda i sadržaj pitanja - od nacionalne ugroženosti do problema neobavljene političke demokratizacije, preko (ne)uključivanja u međunarodne političke i ekonomske asocijacije i tek sabotirane tržišne reforme i privatizacije) stvaraju osjećaj duboke frustracije.

Treće - kad je o poziciji sindikata riječ, u dramatičnim promjenama sa kojima je društvo u posljednje vrijeme suočeno, sindikati nisu igrali aktivniju ulogu, odnosno predstavljali su nemoćnog, prilično razjedinjenog i dezorjentisanog statistu na društvenoj pozornici. Sindikati u Hrvatskoj su se, za razliku od sindikata u Poljskoj i Mađarskoj, u procese sopstvene i ukupne društvene transformacije uključivali sporo, polovično i kalkulantski. Narcisoidna opsjednutost sopstvenom originalnom pozicijom i nacionalističkom frazeologijom, kao i užu sebični interesi sindikalne birokracije i odabrana pozicija opreznog iščekivanja te lojalnost sopstvenim partijsko-državnim vrhuškama, u velikoj mjeri objašnjavaju takav slijed događanja.

Nastala polarizacija sindikata devedesetih godina prošlog stoljeća je rezultat atomiziranosti i fragmentiziranja sindikalnog polja i odsustva sindikalne suradnje. Atomiziranost i otklon od svakog „bavljenja“ politikom za logičnu konsekvenciju imaju (posebno u uvjetima ekonomske agonije, oštarih konflikata sa međunarodnom zajednicom) čak getoizaciju sindikata. Svaki napor da se izađe iz ove situacije i volja da se aktivnije participira u oblikovanju društvene realnosti pretpostavlja umijeće i sposobnost formuliranja adekvatne strategije djelovanja sindikata. Bitan element strategije čini početno uspostavljena „društvena dijagnoza“- radikalna procjena i (pre)vrednovanje društvenog okvira u kojem bi sindikati trebali da djeluju s obzirom na nastale društvene promjene. Dijagnozu bi trebali pratiti postavljanjem programskih ciljeva usmjerenih ka demokratizaciji društva i jačanju sopstvene pregovaračke pozicije. Središnji „terapijski dio“, sindikati bi trebali usmjeriti ka promjeni taktike, metoda i sredstava realizacije svojih ciljeva i zahtjeva. Taktika uključuje i sklapanje „koalicije za reformu“, odnosno sužavanje manevarskog prostora za djelovanje protivnika demokratskih promjena.

Očito da demokratske reforme (ako do njih dođe), neće biti proizvod konsenzusa i racionalnog političkog izbora, već prije rezultat nemogućnosti da se održava dosadašnje stanje, odnosno plod kulminiranja spoljnih i unutrašnjih pritisaka što cijenu promjena samo uvećava.

Ciljevi, taktika i sredstva djelovanja sindikata

Relevantan društveni okvir za analizu društvene (ne)moći zaposlenih i sindikata čine odnosi koje oni uspostavljaju sa državom i poslodavcima. U slučaju Hrvatske ovi odnosi se odvijaju u, po sindikat i zaposlene, krajnje nepovoljnim uvjetima oštre privredne dekonjunktore i visoke nezaposlenosti, što dovodi do disbalansa moći na „štetu svijeta rada“. Dugoročni neuspjeh modela štrajkova, koji za cilj imaju isplatu „dogovorenog i obećanog“, odnosno pritisaka koji državi i poslodavcu nanese eventualnu (indirektnu) političku štetu iskazuju svu urgentnost radikalnih ekonomskih i društvenih reformi. Izazov otvoren pred sindikatima može se formulirati u obliku višestruke dileme:

- Kako artikulirati i demokratski kanalizirati nagomilanu energiju socijalnog nezadovoljstva?
- Kroz koje oblike i procedure je unijeti u političko polje?
- Kako je formulirati u obliku preciznih zahtjeva?
- Kako izbjeći opasnosti da se pod teretom početnih teškoća reformi, dio zaposlenih vrati na poziciju odbrane prevaziđenih odnosa?

Energija protesta se kumulira na odbrani dviju osnovnih vrijednosti. Prva vrijednost i cilj je pristojan, uljudan, čovjeka dostojan život, od sopstvenog rada. Zahtjev za poslom i adekvatnom nadoknadom za ostvarene radne efekte temeljni je razlog i smisao postojanja sindikata. Drugi osnovni cilj je da zaposleni i kao građani hodaju uspravno, da se poštuju njihova volja i glas. Pravo na pristojan život i pravo na slobodu su dva osnovna, neraskidivo povezana, fundamentalna ljudska prava. Programski razvijena i konceptualno sadržajno razvijena, ona čine programsko polazište sindikalne aktivnosti.

Prvu programsku aktivnost (osnovnu) čini stav da je demokracija nužan i neophodan okvir djelovanja sindikata, odnosno da su povratno autonomni sindikati važna osnova i potpora demokratizacije društva. Demokracije nema bez vladavine prava - jednakih aršina za sve, odnosno bez sužavanja prostora za uzurpaciju i arbitrarnu političku odluku vladara da svojom milošću istu stvar podari svojim izabranicima i poslušnicima, a uskrati onima koji mu nisu po volji. Isti negativan učinak odsustva uređenog, unaprijed predvidljivog prostora za djelovanje ima i postojeća prašuma propisa kojima se na različite načine, fragmentarno kroz više akata, regulira ustavna i zakonska materija. Elementarni interes i pretpostavku autonomije sindikata predstavlja i uspostavljanje demokratske javnosti i odbrana nezavisne pozicije medija. Programski dokumenta svih sindikata sadrže opredjeljenje za pravnu državu, slobodne medije i razvoj civilnog društva. Odsustvo konkretne podrške pravu na slobodnu riječ, ili njeno uvjetovanje suglasnošću sa „višim, državnim i nacionalnim interesima“, govori o nedovoljnom stupnju profesionalne i sindikalne svijesti i solidarnosti.

Drugo programsko stanovište čini stav da su institucionalni, angažmani, procedure, odlučivanja i ukupna ustrojstva društva bazirani na igri i usaglašavanju interesa, odnosno priznanju i afirmaciji ekonomskog, socijalnog i političkog pluralizma. To u odnosu na realni kontekst traži dva preciziranja - prvo, da se ne može logika ponašanja i struktura transmisionih sindikata prenositi u uvjete tržišne i političke konkurencije, čega još ima u sindikalnoj praksi. Na drugoj strani, u kvazi tržišnim i tek fasadno-demokratskim odnosima, ne mogu se uspješno graditi odnosi socijalnog partnerstva sindikata sa poslodavcima i državom, jer su, u uvjetima neobavljene vlasničke transformacije i neprekinutog državnog monopola na društvenoj pozornici tek institucije poslovnih udruženja i sindikata bez tarifne i ukupne pregovaračke autonomije.

Treće programsko stajalište oslanja se na stav da se za sindikate demokracija ne zaustavlja ispred tvorničkog kruga. Praktična konsekvenca je da su sindikati spremni za suradnju samo sa političkim akterima koji se zalažu za demokratizaciju proizvodnih odnosa, odnosno za pravo zaposlenih i sindikata na biparitetno i triparitetno kolektivno pregovaranje i različite oblike i sadržaje učešća (informiranje, konsultiranje, suodlučivanje) u upravljanju. Naravno, pluralistički industrijski odnosi i „industrijska demokracija“ nemaju ni širinu ni obveznost ni argumentacijsku logiku političke demokracije (opštost, jednakost, univerzalnost prava). Oni se zasnivaju na dobrovoljnom, interesnom kompromisu predstavnika poslodavaca i zaposlenih, odnosno svijesti o obostranoj koristi od postojanja pregovaračkih procedura i oblika participacije zaposlenih u upravljanju - razvijanju unutar ideologije socijalnog partnerstva. I velika pomodna priča o socijalnom partnerstvu traži svoje daljnje programsko i akciono pozicioniranje. Socijalno partnerstvo je konfliktan društveni odnos, ali u kome nema permanentnog antagonizma - postoji uža ili šira margina i prostor zajedničkog, ili bar usklađenih interesa vlasnika i zaposlenih. U tom okviru je moguća i autonomna, od samih zaposlenih regulirana,

fleksibilna organizacija rada, racionalno (manjinsko) radničko akcionarstvo, kao i različiti oblici suodlučivanja i predstavničkih organa zaposlenih (komitet zaposlenih). No, socijalno partnerstvo nije ni idilična harmonija interesa koja vodi u organicizam i završava u totalitarnom pokliču "jedna država i partija, jedno poslodavačko udruženje i jedan sindikat". Preveliko povjerenje u priču o socijalnom partnerstvu kao ravnopravnom ortakluku gotovo direktno vodi u gubljenju tarifne autonomije, državni paternalizam i svođenje sindikata na poziciju satelita vlasti poslodavaca.

U red polazišnih principa svakako spada i stav da uticaj državne politike na ekonomiju i položaj zaposlenih mora biti razvojno djelotvoran i demokratizirajući po svojim učesnicima. To je moguće pod uvjetom da je uloga države prvenstveno usmjerena na pravnu regulaciju, uređenje tržišnih pravila ponašanja i posredovanja u konfliktima sindikata i poslodavaca. I na ovom, naoko banalnom i podrazumijevajućem nivou, može se bar djelimično, razlikovati „siva ekonomija“ i otkloniti najizraženiji oblici uzurpacije i korupcije na jednoj, novobogataškoj strani socijalne medalje, i radne i životne nesigurnosti na njenoj drugoj strani. Sličnu ulogu u balansiraju moći zaposlenih, poslodavaca i države imalo bi ujednačavanje i demokratizacija radnog zakonodavstva i određivanje realnog prostora i sadržaja za participaciju zaposlenih.

Ekonomska i socijalna politika države mora, uz jasno opredjeljenje na reforme i privatizaciju, istovremeno graditi, u granicama mogućeg, i sigurnosnu mrežu kojom se štite zaposleni i stanovništvo. Početni, nužni centralizirani tripartitni aranžmani vlade, poslodavaca i sindikata - uz preduslov da uključe sve relevantne sindikate i poslovodne organizacije morali bi u početnoj trusnoj fazi reformi sadržavati i odgovor o cijeni promjena - politiku minimalnih nadnica i programe za amortiziranje nezaposlenosti i (re)upošljavanje. Sindikati bi se morali izboriti i za učešće u javnom razmatranju obima i strukture javnih troškova i investicija. Ostvarujući svoju ulogu oblika interesnog samoorganizovanja i lobija zaposlenih, sindikati predstavljaju balans - konkrateg i kontramoć - agensima kapitala, doprinoseći tako jednovremeno i demokratskom i ekonomski cjelishodnom razvoju.

Naredni, ključni programski stav sadrži uvjerenje da je upravo odsustvo osmišljene taktike, prije svega odricanje od korišćenja svih formi utjecaja na političko odlučivanje (utjecaj na javnost, lobiranje, pregovaranje i uvjetovanje podrške, protesti „pred“-izborni nastupi), predstavljalo uvod u marginalizaciju i postupnu organizacionu (samo)likvidaciju sindikata. Odnosi sindikata prema vlasti, iskustva sindikata u zemljama u tranziciji govore dovoljno u prilog tome dva preciziranja.

Prvo - polazni stav je da se čak i u krajnje nepovoljnim socijalno-ekonomskim uvjetima i u tek elementarno demokratiziranom i pluraliziranom političkom okviru sindikat mora boriti, u ma kako ograničenim mogućnostima, za legalno institucionalno djelovanje. U suprotnom dolazi do potpune marginalizacije i pasivizacije ili se ulazi u globalnu konfrontaciju sa nosiocima vlasti i prihvaća rizik progona i izolacije. Istovremeno, on ne smije da bude ni u poziciji poslušnog mlađeg partnera ili siromašnog rođaka vlasti, jer i to vodi u marginalizaciju sindikata i krizu povjerenja članstva. Mora se poštivati pravilo da je autonomni sindikat uvijek na poziciji distance i kritičnosti - na principijelno opozicionoj poziciji, prema pozicijama svake vlasti, u bliskim političkim relacijama.

Drugo - prihvaćanje nezavisne, kritičke i autonomne pozicije prema državi i političkim strankama ima svoje brojne razloge i višestruko opravdanje. Prije svega, polje djelovanja i logika interesa sindikata i političkih stranaka imaju svoje brojne dodirne tačke, ali se u velikoj mjeri i razlikuju i razilaze. Cilj političkih stranaka je osvajanje/održavanje na vlasti, odnosno pridobijanje što šire podrške. Stranke su zato u situaciji da obećavaju i ono što objektivno ne mogu da ostvare. Uži vladajući interes ih često, posebno u zemljama u tranziciji lišenih stabiliziranih socijalnih podjela, kao i manevarskog prostora za amortiziranje dejstva nepopularnih ekonomskih mjera, tjera u političku i ideološku mimikriju. Podjela na proradničku ljevicu i antisindikalnu desnicu gotovo da gube svako realno značenje. Pri tome zaposleni, naročito oni sindikalno organizirani, predstavljaju i za stranke sklone sindikatima samo jedan manji dio potencijalne izborne klijantele. Istovremeno, bezuslovna podrška sindikata političkim strankama i koalicijama, naročito u uvjetima oštre političke polarizacije praktično onemogućuje ostvarivanje i minimuma neophodne međusindikalne suradnje te vodi slabljenju pregovaračke moći sindikata i zaposlenih. Nekritičko vezivanje za pojedinu političku opciju nosi često prevelik i nepotreban rizik od unošenja dodatnih linija političkih podjela u redove članstva, što dalje vodi fragmentaciji i slabljenju sindikata. Povratno, sve slabiji, podijeljeniji i malobrojniji sindikati gube na podršci i ostvaruju sve minorniji politički utjecaj.

Kakva je u ovakvoj situaciji priroda odnosa između sindikata i stranaka? Dominantnu praksu u Hrvatskoj čine indirektni odnosi i veze, niskog inteziteta. Iz svog ugla promatranja sindikati, i sami podijeljeni, na političkoj sceni ne vide jasno profiliranog partnera za promjene. Opozicione političke i izborne koalicije su fragmentarne i nestabilne, a vlast zbog katastrofalne, ekonomske, socijalne, zdravstvene i ine politike, nesposobna je (na duži, nepredvidljivi vremenski period) da zadovolji zahtjeve zaposlenih. Na drugoj strani, stranke nisu suštinski zainteresirane za sindikate, ili bar nisu zainteresirane za sindikate kao ravnopravne partnere. Oni takvi kakvi jesu - podijeljeni, nemoćni i programski neprofilirani, istini za volju, i nisu pretjerano relevantna društvena snaga. Uobičajena je politička praksa da stranke „indirektno“ nastupaju prema sindikatu, npr:

- a) permanentno korišteno sredstvo je da se na stavove sindikata i odnose u njima utiče preko svojih ljudi u sindikalnim organizacijama i forumima,
- b) proizvođenje politički motiviranih i usmjeravanih štrajkova u vitalnim poduzećima i to u jeku predizborne kampanje,
- c) upliv na upravne odbore, odnosno na članove sindikata u upravnim odborima poduzeća i ustanova,
- d) proizvođenje podrške kolektiva (telegram podrške) određenoj političkoj mjeri i političaru, što liči na prevaziđenu političku ikonografiju.

Elemente za odgovor na otvorena i složena pitanja iznalaženja adekvatnog odnosa sindikata prema strankama dobro izražava često citirana izjava ranijeg predsjednika Saveza sindikata Njemačke-Fetera koji ističe da nezavisnost „...znači, prije svega: bez instrukcija partijskih centrala za sindikalni rad, bez prešutnog podređivanja stranačko-političkim ciljevima, bez, čak neizrečene podjele posla po kojoj stranke obavljaju politički rad, a sindikati vode tarifne pregovore, i bez financijske mrđuovisnosti. Ali to ne znači da sindikati stoje bespomoćni između fronta mišljenja stranaka i da se ne usuđuju da jasno iskažu svoja gledišta. Oni nisu neutralni. Pokret usmjeren na društvene i političke ciljeve, kao što je sindikat, ne može nikada biti neutralan, on mora zauzimati stavove...“ (Sindikat, socijalno partnerstvo i političke stranke, 1996-56-65).

Lista zahtjeva i prioriteta ovim svakako nije iscrpljena. Sindikati su suočeni sa brojnim izazovima, kao i neodložnom potrebom sopstvene radikalne transformacije. Istovremeno, resursi sa kojima raspolažu veoma su skromni. Situaciju karakterizira nizak apsolutni iznos kao i procentualni udio prikupljene članarine i gotovo prazni štrajkački fondovi i fondovi solidarnosti. Sindikati uglavnom ne raspolažu ni odgovarajućom materijalno-tehničkom osnovom, kao ni ekipiranim pravnim i stručnim službama. Ništa manji problemi nisu ni kadrovi - mladi nemaju ni elementarna znanja o sindikatu, stariji pak, mnoge stvari pogrešno znaju i rade. Posebno je ovaj problem izražen u starim (ne)reformiranim sindikatima, gdje je relativno brojan ešalon izabranih rukovodilaca iznad nivoa osnovnih sindikalnih organizacija - rastrzani između potrebe za promjenama i interesa za održavanje stečene pozicije. U odnosu na potrebe obrazovna djelatnost je limitirana. Mada vodeći sindikati imaju svoja glasila, prijeko potrebna informativna, markentiška, izdavačka i analitičko-istraživačka djelatnost je krajnje skromna i međusobno nepovezana. Programska dokumenta i rezolucije sindikata, čak i kada imaju relativno zaokružen i cjelovit karakter, svode se na relativno nepreciznu dijagnozu stanja - preciziranje konkretnih revandikativnih zahtjeva i „spisak želja“, nabranje finalnih ciljeva i vrijednosti.

Odnos prema upotrebi primjerenih (različitih) strategija i metoda sindikalnog djelovanja u velikoj mjeri određuju društvena tradicija i dominantne političko - kulturne vrijednosti. Iskustvo, pozitivno ili negativno, sindikalnih borbi, njihovo kolektivno memoriranje i interpretacija, kao i shvaćanje društvene pravde i karaktera društvene strukture, odnosno identificiranje protivnika i saveznika i sam nivo solidarnosti, u velikoj mjeri determinira ponašanje sindikata u Republici Hrvatskoj.